

PLAZ OGROZIL BOLNIŠNICO FRANJO

Samo Bevk*

V noči s 7. na 8. januar 1989 je partizansko bolnišnico Franjo prizadela huda naravna nesreča. Ogromni kamniti plaz, ki se je vsul s pobočja Velikega Njivča v sotesko Pasice, je porušil tri avtentične objekte (barako za ranjence s podzemeljskim bunkerjem, izolirnico in sanitarije), prodajni kiosk in predvsem zasul vse čudovite dohode v bolnišnico, slapove, tolmane in mostove.

Partizanska bolnišnica Franja sodi v sam vrh najpomembnejše kulturnozgodovinske dediščine v Sloveniji. Soteska Pasice s hudourniškim potokom Čerinščica, številnimi slapovi in tolmani, botaničnimi posebnostmi in bogatim živalskim svetom pa je prav gotovo tudi izredna naravna znamenitost. Partizanska bolnišnica Franja je bila ustanovljena decembra 1943 in je delovala vse do 5. maja 1945. Bila je izjemno dobro opremljena, saj je imela v svojem sklopu operacijsko sobo, rentgen, invalidski dom in celo električno centralo. Tudi vojaška obramba bolnišnice in konspiracija sta bili do potankosti organizirani, tako so borci odbili kar dva napada nemških vojakov. V Franji se je zdravilo prek 900 partizanov, med njimi je bilo nad osemdeset ranjencev druge narodnosti (zlasti Italijanov, Francozov, Rusov, Poljakov, dva Američana in en Avstrijec).

Prvi obiskovalci in turisti so začeli prihajati v bolnišnico takoj po končani vojni. Že leta 1945 se jih je v knjigo obiskovalcev vpisalo 493. Uradna slovesnost otvoritve Franje kot spomenika je bila 19. 5. 1946, v Uradnem listu LRS pa je bila leta 1952 objavljena prva odločba o zavarovanju spomenika, ki jo je izdal Svet vlade LRS za prosveto in kulturo. V vseh letih od 1945 do 1988 je bolnišnico obiskalo 1064190 obiskovalcev, med katerimi je bilo 184264 tujcev.

Po nepreverjenih podatkih bližnjih sosedov, ki imajo kmetijo tik pred vhodom v sotesko Pasice, naj bi se plaz vsul 8. januarja 1989 okrog 21. ure. Med gledanjem televizije so zaslišali čuden ropot, vendar nihče od njih ni preverjal, od kod prihaja. Pomočnik oskrbnika Franje je takoj, ko je opazil nesrečo, obvestil postajo milice v Cerknem. Takoj sta bila aktivirana Izvršni svet Skupščine občine Idrija in Občinski štab za civilno zaščito, položaj pa so si ogledali tudi idrijski in tolminski alpinisti. Skupaj smo ocenili, da se bo s pobočja še krušilo, zato dostop do bolnišnice čez plaz ni bil varen. Na srečo si je potok našel pot pod plazom, tako da ni prišlo do zalivanja soteske. Največja potencialna nevarnost je bila namreč ta, da bi ob prvem večjem naliivu voda zalila prav vse objekte v soteski in tako uničila ves inventar bolnišnice. Ob predrtju plazmu pa bi lahko voda porušila vse objekte. Uničenje bolnišnice bi bilo popolno.

V ponedeljek, 9. januarja 1989, so na prizorišču ponovno šli idrijski alpinisti. Usposobili in zavarovali so rezervno stezo na levi strani prepadnih sten soteske Pasice (Mali Njivč) in pričeli z evakuacijo opreme in inventarja. Pri delu so vseskozi sodelovali tudi strokovnjaki Mestnega muzeja Idrija.

Prizorišče sta si ogledala tudi glavni geolog Rudnika živega srebra Idrija, prof. dr.

tudi, da so v obsežnem kameninskem bloku nad plazino oblikovane številne potencialne drsne ploskve, zaradi česar lahko pride v bližnji prihodnosti do ponovnih zdrsov in do še višje zaježitve v soteski Pasice. Tega materiala bi bilo lahko tudi do 30 tisoč m³.

V torek (10. 1. 1989) se je idrijskim alpinistom priključila skupina gorske reševalne službe iz Ljubljane. Pri evakuaciji inventarja je sodelovalo kar 26 ljudi, vključno z delavci Mestnega muzeja Idrija, ki so v ponedeljek, torek, sredo in četrtek z velikimi napori in v silno nevarnih razmerah prenesli ves premični inventar iz bolnišnice v muzejski oddelek v Cerkno.

Za torek smo sklicali sestanek vseh strokovnih institucij iz republike, regije in občine, na katerem smo se poskušali dogovoriti o nadaljnjih ukrepih in orientacijsko oceniti višino škode. Sestanka so se udeležili predstavniki iz naslednjih institucij: Zavoda SRS za varstvo naravne in kulturne dediščine, Restavratorskega centra SR Slovenije, Republiškega komiteja za kulturo, Republiškega komiteja za varstvo okolja in urejanje prostora, Republiškega sekretariata za ljudsko obrambo, Republiškega štaba za civilno zaščito, Geološkega zavoda Ljubljana, Podjetja za urejanje hudournikov Ljubljana, republiški urbanistični inšpektor, iz Zavoda za varstvo naravne in kulturne dediščine Nova Gorica, Območne vodne skupnosti Soča iz Nove Gorice, predstavniki Skup-

Slika 1. Partizanska bolnišnica Franja v soteski Pasice.

Slika 2. Baraka za ranjence s podzemeljskim bunkerjem pred nesrečo (notranjost). Fototeka Mestnega muzeja Idrija.

Jože Čar in predstavnik SGP Zidgrad, dipl. inž. gradb. Boris Ferjančič, ki sta vsak zase izdelala prvo strokovno poročilo. Ocenjeno je bilo, da se je v sotesko zrušilo od 6 do 8 tisoč m³ materiala v dolžini približno 100 metrov. Ocena geologov je bila

ščine občine Idrija, Mestnega muzeja Idrija in Domicilnega odbora SVVP »Frantje«.

Po temeljitom ogledu prizadetega območja in poglobljeni razpravi so bili sprejeti naslednji zaključki:

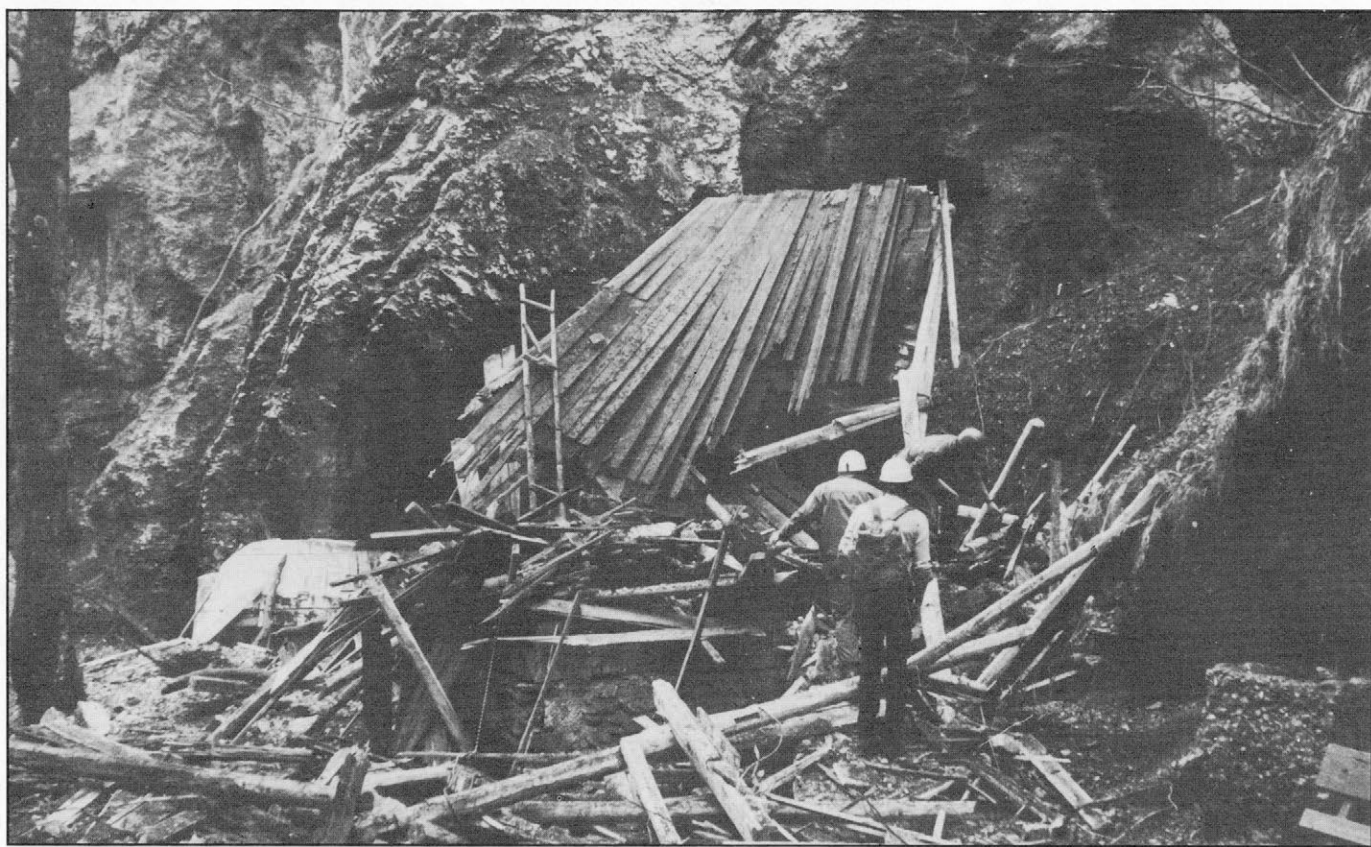
* Mestni muzej Idrija, Prelovčeva 9, 65280 Idrija

1. Premični inventar je treba takoj evakuirati iz bolnišnice.
2. Takoj je treba izdelati strokovno oceno za trajno sanacijo. Geološki zavod Ljubljana se bo lotil skrbnega geološkega kartiranja pobočij celotne soteske in bo izdelal poročilo o stabilnosti terena na območju udara ter predlog sanacije. Podjetje za urejanje hudournikov iz Ljubljane bo izdelalo oceno potrebnih del za odstranitev nasutega materiala iz soteske. Restavratorski center SR Slovenije pa bo izdelal program sanacije prizadete kulturne dediščine.

Izdelana je bila aproksimativna ocena škode, ki znaša 10 milijard dinarjev. V to ceno so bila všteta naslednja dela: intervencijska faza (evakuacija inventarja in znižanje višine plazu za približno 10 metrov), izdelava strokovnih poročil, sanacija pobočij soteske Pasice, odstranitev materiala in vzpostavitev prvotnega stanja (okrog 30 tisoč m³ materiala), ureditev

nasutje za približno 10 metrov, da bi tako omogočili odtok visoke vode iz soteske. Ker se je s pobočja Velikega Njivca še krušil pesek in grušč, ni bilo mogoče na območje plazu poslati ljudi in mehanizacijo. Zato so se odločili, da bo treba plaz nižati s pomočjo posebnega žičnega bagerja. Delo je bilo poverjeno Soškemu gozdnemu gospodarstvu, TOZD Gozdarstvo Idrija, ki ima največ tovrstnih izkušenj. Seveda je bilo najprej treba usposobiti mehanizacijo in montirati stroj v prepadnih stenah nad bolnišnico. Zamudno delo zniževanja plazu se je pričelo 21. januarja in je trajalo do 30. januarja. Organizirani sta bili dve ekipi po dva delavca, ki so delali v dveh izmenah, tudi v soju reflektorjev. Marljivim gozdarjem Soškega gozdnega gospodarstva je uspelo v plaz u narediti velik kanal. Pri delu so jim pomagali tudi minirji Rudnika živega srebra iz Idrije, ki so sproti minirali večje skale. Poleg tega so gozdarji še dvakrat po nekaj dni čistili pretočni kanal,

1. Restavratorski center SR Slovenije je 31 izdelal poročilo o škodi na kulturni dediščini. Zajeta je škoda na nepremični in premični kulturni dediščini. Avtor poročila je dipl. inž. arh. Franc Vardjan.
2. Izdelano je poročilo o kartiranju območja kameninskega predora s predlogom sanacije. Avtor poročila je dr. Mihael Ribičič, dipl. inž. geologije z Geološkega zavoda Ljubljana. Geološki zavod Ljubljana bo kartiral celotno območje soteske in pripravil predlog dodatnih zavarovanj tudi na drugih delih.
3. Geološki zavod Ljubljana, TOZD Rudarska dela, je izdelal poročilo o načinu in stroških evakuacije materiala iz soteske Pasice. To je tudi finančno najvišja postavka v programu sanacije.
4. Premični inventar partizanske bolnišnice Franje, ki je bil evakuiran v prvih dneh po nesreči in je deponiran v mu-

Slika 3. Baraka za ranjence po nesreči. Foto Samo Bevk.

prejšnjega dostopa in sanacija vseh uničenih in prizadetih spomeniških objektov, pripadajočega inventarja ter prodajnega kioska.

Izvršni svet Skupščine občine Idrija je imenoval skupino za koordinacijo aktivnosti in komisijo za oceno škode. Komisija je dobila nalogo, da na podlagi strokovnih poročil v mesecu dni pripravi dejansko oceno škode in jo posreduje Izvršnemu svetu SR Slovenije. Člani občinskega izvršnega sveta so se seznanili s potekom dosedanje akcije in se odločili za nadaljnje aktivnosti.

Področje plazu so si ogledali strokovnjaki Soškega gozdnega gospodarstva iz Idrije in Tolmina, SGP Zidgrad iz Idrije in Podjetja za urejanje hudournikov iz Ljubljane. Namen ogleda je bil ugotoviti, kako znižati

saj se je grušč sproti posipal s pobočja. Izredno veliko materiala je odnesla velika voda 25. in 26. februarja. Predvidevamo, da nam bo voda tudi v prihodnje zelo veliko pomagala in znižala velike stroške sanacije. Prav zato je bila formirana ekipa (dva gozdarja in minirja), ki lahko v vsakem trenutku intervenira.

Tako je bila končana intervencijska faza reševanja partizanske bolnišnice Franje. Evakuiran je bil ves premični inventar in narejena pot za odtok morebitnih visokih voda. Strokovnjaki so v tem času predlagali nekaj idejnih rešitev za dolgoročno sanacijo.

Vzporedno so tekale še druge aktivnosti, pomembne za dokončno rešitev problema:

zejskem oddelku v Cerknem, je pregledala posebna komisija strokovnjakov, ki je predlagala način in aktivnosti v zvezi z restavriranjem predmetov. Del predmetov bo restavriran kar v premični delavnici v Cerknem, ostale pa bodo sprejele posamezne restavratorske delavnice v slovenskih muzejih.

5. Večkrat se je sestala komisija za oceno škode pri Izvršnem svetu SO Idrija in na podlagi elaboratov posameznih institucij ocenila, da znaša škoda 5,550,546.752 dinarjev.

V tej oceni škode pa ni vračunan strošek izdelave rezervne poti po levi strani soteske Pasice. Odločitev za izgradnjo rezervne poti je povezana s finančnimi možnostmi, kajti končni cilj sanacije Franje je vzpostavitev prejšnjega stanja in

32 s tem tudi prvotnega dostopa. O začetku gradnje rezervne poti se bomo odločali sredi letošnjega poletja, do takrat pa bo že marsikaj jasno. Projekt in predračun rezervne poti bo izdelan že marca 1989.

Odbor za sanacijo bolnišnice Franje in komisija za oceno škode sta takoj naslovila prošnje za interventna sredstva na Izvršni svet SRS in Odbor podpisnikov družbenega dogovora o načinu uporabe in upravljanja s sredstvi solidarnosti za odpravljanje posledic naravnih nesreč, Kulturno skupnost Slovenije in Zvezo vodnih skupnosti Slovenije.

Predsedstvo RK SZDL Slovenije je 31. januarja 1989 sprejelo sklep o ustanovitvi (republiškega) odbora za spodbujanje in spremljanje sanacije ter obnove in zaščite partizanske bolnišnice Franje in poziv za vseslovensko solidarnostno akcijo za zbiranje prostovoljnih prispevkov občanov, delovnih organizacij, družbenih in družbenopolitičnih organizacij idr. Akcija solidarnosti se je razmahnila po vsej Sloveniji in v zamejstvu, prispevali so tudi partizani iz vse Italije, skupina antifašistov iz Avstrije in skupina turistov iz Danske.

V poročilu Geološkega zavoda Ljubljana, ki ga je izdelal dr. Mihael Ribičič, so predstavljeni vzroki nastanka kameninskega podora in predlog sanacije. Dr. Ribičič je v poročilu zapisal: »Vzrok nastanka kameninskega podora je posledica več neugodnih faktorjev, ki so se med seboj seštelili.

Prvi je prelom, omenjen v prejšnji točki, ki je povzročil, da je dolomit še dodatno razpokal. Najneugodnejši je sistem vzporednih razpok, ki so v smeri sever-jug in večinoma vise pod nagibi $80-90^\circ$ proti zahodu. Te razpoke so oslabilе prijemno trdnost kameninske gmote podora z zaledjem in istočasno omogočale pronicanje padavinske vode globoko v kamnino. Voda je še dodatno širila razpoke (zamrzovanje, preperevanje) in prekinjala stik z zaledjem. K opisanim razpokam, kot neugodni vpliv, prištevamo še dve močnejši razpoki, ki vpadata proti vzhodu pod

Slika 5. Plaz je zasul vse dostope do bolnišnice. Foto Danilo Šuligoj.

Slika 4. Alpinisti so evakuirali premično kulturno dediščino. Foto Samo Bevk.

nagibom $35^\circ-45^\circ$. Ti razpoki sta povzročili, da kameninski blok, ki se je odlomil, ni imel vertikalne opore. Razpoki namreč vpadata najbolj neugodno, tj. v smeri padnice pobočja. Ob spodnji razpoki, kjer je bil dolomit močnejše razpokan, je voda v preteklosti erodirala kamnino in izdolbla zajedo, tako da je nastal previs. S tem je bila opora kamninskega bloka na spodnji strani še zmanjšana. Če k naštetemu prištejemo še v celoti povečano porušenost dolomita zaradi bližine močnega preloma, so podani vsi faktorji, ki so povzročili podor.«

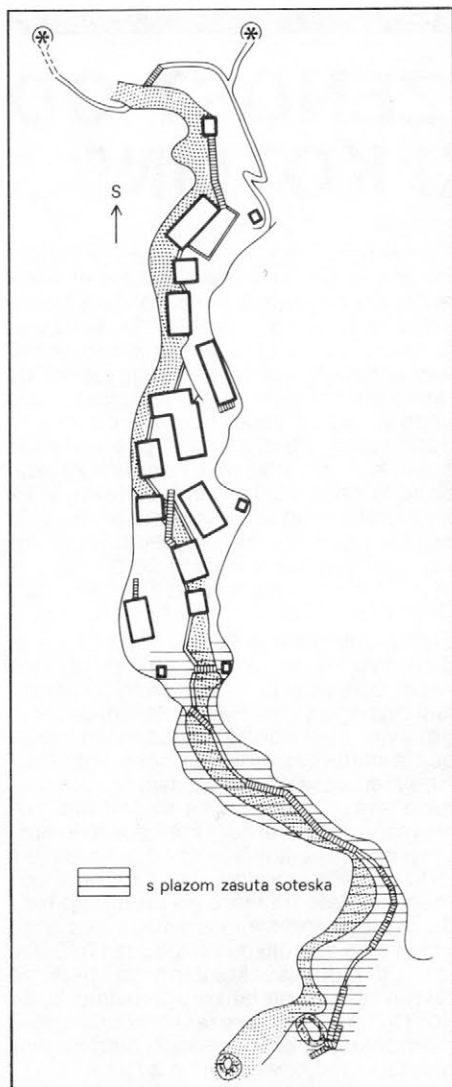
Postopek sanacije naj bi bil po predlogu geološkega zavoda naslednji:

1. priprava del;
2. transportiranje vrtnalnice garniture in materiala na greben nad odlomno steno;
3. vrtnanje in miniranje od zgoraj navzdol, do brežine pod nagibom 60° — volumen odstreljene kamnine je ok. $15\,000\text{ m}^3$;
4. čiščenje stene nestabilnih blokov od zgoraj navzdol;
5. postavitve mrežnega zaslona na dnu odlomne stene;
6. sprotni odvoz materiala iz potoka;

7. izdelava dohoda v Franjo in zaščita najbolj izpostavljenih delov poti.

Znanje in tehnologija za sanacijo kameninskega podora ter odvoz materiala iz soteske imamo, sanacija bo torej odvisna od finančnih sredstev, ki jih bomo imeli na razpolago. Marsikaj nam lahko prihrani narava ob obilnih padavinah, saj potok Čerinščica ob velikem deževju silovito naraste. Tako bi lahko odpadel tudi velik strošek namestitve transportnega traku in umetna evakuacija materiala. Potrebno bi bilo zgraditi zadrževalnik proda. Tako pridobljen material bi lahko uporabili celo za posipanje cest ipd.

Še najmanjši problem bo sanacija kulturne dediščine. Obstaja zelo natančna dokumentacija objektov. Narejeni so načrti v merilu 1:20, nekateri elementi celo v merilu 1:1. Bogata je tudi fototeka, napravljen je geodetski posnetek soteske in bolnišnice v merilu 1:100. Na srečo je bila jeseni 1988 narejena tudi reinventarizacija premične kulturne dediščine. To so rezultati dolgoletnega prizadevanja Mestnega muzeja Idrija in Restavratskega centra SR Slovenije, tako da je zbrana dokumentacija skoraj popolna.

Slika 6. Poškodbe in uničenje objektov ter prikaz zasutja soteske.

Partizanska bolnišnica Franja je resen kandidat, da se uvrsti v register svetovne kulturne dediščine pri UNESCO, zato je naša obveza, da jo obnovimo, toliko večja. Alenka Puharjeva je v sijajnem razmišljanju »Hrastovlje in Franja, spomenika« zapisala: »V obeh je na dnu, na tistem kosu zemlje, hladno, vlažno in mračno. Obe obzidji sta tako tesni in visoki, da spominjata na temno ječo. Samo majhna zaplata neba je vidna z dna in sonce posije vanj le za kratek čas. Zdaj in takrat in zmeraj. V obeh so se nekoč stiskali ljudje, ki so natanko vedeli, da je življenje neizogiben mrtvaški ples, a da se vrti veliko hitreje, če se zanašaš zgolj na trkanje po posvečenih vratih ali na nedotakljivi rdeči križ. Vedeli so, da je par rok vse, kar nam je dano in da jih je treba uporabljati, če naj oči nad njimi še kdaj vidijo sonce, kako vstaja in zahaja na zemeljskem obzorju, ne pa le na stečaj oddaljenih kamnitih robovih. In tako so še naprej trkali na les in uporabljali drobne rdeče križe — a zraven se niso nikdar pozabili prizanesljivo nasmejniti. Zanašali pa so se predvsem na svoje roke, na roke, ki uničujejo in gradijo, oživljajo in ubijajo. Takrat in nekoč in zmeraj.

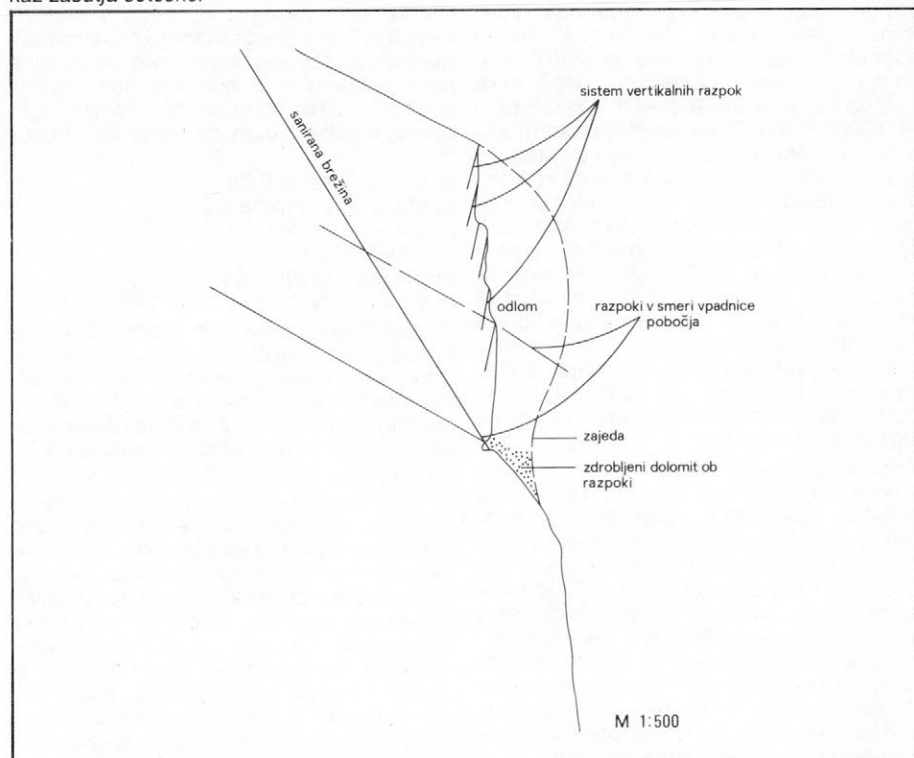
In tako potomci tistih, ki so ustvarili hrastovljsko cerkvico in bolnico Franjo, še zmeraj in vsemu navkljub so. To pa je tudi vsa modrost in vsa lepota, ki bi jo v družbi velikih, bogatih in pomembnih spomenikov človeškega duha lahko razodele neznatna cerkvica na istrski skali in prgišče barak na dnu cerkljanskih hribov.«

1. Bevk, S., 1985. Partizanska bolnišnica Franja po vojni. Primorska srečanja št. 51, str. 21–25.
2. Kavčič, I., S. Bevk, 1989. Poročilo o dosedanjih ukrepih in predlogih za sanacijo partizanske bolnišnice Franje. Operativni odbor za sanacijo Franje pri skupščini občine Idrija. Idrija, 26. 2. 1989 (tipkopis).
3. Partizanska bolnišnica Franja. Zbornik. Izdal Mestni muzej Idrija. Idrija, 1983, str. 412.
4. Ribičič, dr. Mihael, 1989. Poročilo o kartiranju območja kameninskega podora nad bolnišnico Franjo s predlogom sanacije. Januar 1989, Geološki zavod Ljubljana (tipkopis).
5. Vardjan, F., 1989. Bolnišnica Franja. Poškodbe na objektih in napravah po naravni katastrofi dne 8. januarja 1989. Restavratski center SR Slovenije (tipkopis).

Samo Bevk

Rockfall Damage to the Franja Partizan Hospital

During the night of January 7th/8th, part of the well-known Franja Hospital near Cerklje, where more than 900 wounded partizans were nursed during the Second World War, between December 1943 and May 1945, was buried by a heavy rockfall from the slopes of a nearby mountain, Veliki Njiveč. Three of the original hospital buildings, the entrance kiosk, and all the bridges which had led to the hospital across a series of attractive waterfalls, were buried by an estimated 6 to 8 thousand cubic metres of material. Since the gorge behind the fallen rock was liable to be flooded, mountaineers evacuated all the movable equipment and exhibits from the remaining buildings, while foresters constructed a large drain through the debris, which lets flood water flow through the gorge. In the opinion of geologists, there are numerous other potential slip surfaces in the large block of rock above that from which the recent fall took place. Further rockfalls could cause even greater blockage and potential flooding of the Pasica gorge. The greatest problem remaining is how to stabilize the area of potential future rockfalls, and how to evacuate additionally blasted-off material from the bottom of the Pasica gorge. The final re-establishment of the hospital museum will be carried out on the basis of exceptionally accurate plans and documents which have been prepared over the years by the Municipal Museum of Idrija and the Restoration Centre of S. R. Slovenia.

Slika 7. Profil soteske čez vpadnico odloma. Iz poročila o kartiranju območja kameninskega podora nad bolnišnico s predlogom sanacije. Avtor dr. Mihael Ribičič, Geološki zavod Ljubljana.